

Гораши Катерина Вікторівна —

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу інновацій та стратегій розвитку освіти Інституту педагогіки НАПН України. Коло наукових інтересів: освітня інноватика, інноваційний менеджмент, педагогічна прогностика. Є автором більше 50-ти наукових і науково-методичних публікацій, серед них: монографії (у співавторстві), науково-методичні посібники (у співавторстві), статті у фахових виданнях (одноосібні та в співавторстві), спецкурси, навчальні програми, тести тощо.

e-mail: kateryna.vik@ukr.net

УДК 377.04.1

ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті йдеться про прогнозування розвитку загальної середньої освіти як науково-організовану фахову діяльність, яка ґрунтується на сучасних досягненнях науки і техніки та спрямована на розроблення прогнозів про стан, перспективи і проблеми розвитку загальної середньої освіти у ближньому і дальньому майбутньому.

На основі теоретичного аналізу положень і ключових понять з проблеми дослідження автором обґрунтовано психологічну структуру прогнозування розвитку загальної середньої освіти та розкрито специфічний зміст її компонентів (мотивації, цілей, предмета, об'єктів, суб'єктів, змісту, методів, засобів і результатів).

Ключові слова: розвиток загальної середньої освіти; прогнозування як метод, процес, діяльність; психологічна структура прогнозування розвитку освіти.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку освітньої системи України означається необхідністю привнесення якісних змін в освіту, які б забезпечили її адекватність потребам держави і соціуму в формуванні людського (інтелектуального) капіталу для розвитку науки, економіки та громадянського суспільства. Потреба в якісних змінах освітньої системи зумовлена як зовнішніми чинниками (європейською інтеграцією України та приєднанням української науки й освіти до міжнародного освітнього простору), так і внутрішніми (необхідністю забезпечення рівного доступу громадян до якісних освітніх послуг упродовж життя (неперервна освіта), реформуванням змісту і структури освіти, підвищенням рівня конкуренції між навчальними закладами).

Оновлення освітньої системи, зокрема її складової – загальної середньої освіти (далі – ЗСО), окреслює нові стратегії та перспективи розвитку освіти, сучасний етап якого в нормативних документах і наукових працях часто означений як інноваційний, а освітні зміни – як освітні інновації [7].

Процес інноваційного розвитку ЗСО, яка є відкритою і динамічною системою, потребує застосування ефективних технологій і методів прогнозування, які б забезпечили відбір та обробку прогнозної інформації (дані про об'єктивний стан освіти і прогнозний фон) для розроблення якісних прогнозів розвитку освіти. Ефективність розвитку ЗСО залежить від якості прогнозів (короткострокових, середньострокових і довгострокових) щодо наслідків, проблем і перспектив інноваційних процесів; якості розроблення прогностичних моделей об'єктів розвитку ЗСО; якості використання прогнозних оцінок в управлінні освітніми закладами й установами, професійній

діяльності педагогічних працівників, вдосконаленні змісту освіти та застосуванні інноваційних методик і технологій у навчально-виховному процесі.

Якісне прогнозування розвитку освіти сприятиме підвищенню якості освітніх процесів, що, безумовно, позитивно вплине на якість людського капіталу країни, її економіку, науку, політику і розвиток громадянського суспільства. Як приклад, у розвинутих країнах прогнозування розвитку освітньої системи є стратегічним напрямом державної освітньої політики, витрати на дослідження і розроблення прогнозів складають від 2 % усіх асигнувань на науку в освітній сфері, а прибуток від фундаментальних і прикладних досліджень більш ніж в 50 разів перевищує затрати на прогнозування [9]. Для України якісне прогнозування розвитку освітньої системи, зокрема й загальної середньої освіти, є особливо важливим в умовах економічної, політичної та суспільної кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доцільність дослідження проблеми прогнозування розвитку ЗСО підтверджується чималою кількістю наукових пошуків у сфері прогнозування розвитку систем (педагогічних, соціальних, економічних тощо), результати яких висвітлено в наукових працях українських і закордонних вчених: Д. Білі, І. Бестужева-Лади, Б. Гершунського, І. Підласого, М. Портера, Г. Хакена, Р. Хострома та інших. Вченими зазначено, що глобальні зміни, які відбуваються у світовому співтоваристві, зумовлюють якісні та кількісні характеристики освітнього середовища і визначають державне та суспільне замовлення освітніх послуг відповідно до адекватних можливостей і ресурсів розвитку.

Проблемам розвитку ЗСО та розробленню моделей освітньої системи в Україні присвячені наукові дослідження С. Гончаренка, В. Зайчука, В. Маслової, С. Клепка, С. Ніколаєнка, В. Паламарчук, О. Савченко та інших вчених, які розкрили основні категорії і поняття розвитку освіти та обґрунтували принципи і наукові підходи до здійснення цього процесу.

Роль педагогічного прогнозування в організації навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладах (далі – ЗНЗ) розкрито у працях Н. Голубєва, Ф. Корольова, В. Кутєєва, В. Сухомлинського, О. Топузова та інших дослідників; про прогностичну функцію педагога як суб'єкта процесу прогнозування, окремих його характеристик йдеться у працях В. Блейхера, І. Зазюна, Л. Бурлачука, Н. Лейтеса, С. Максименка та інших вчених.

У нашому дослідженні важливими є теоретичні розробки змісту і психологічної структури діяльності людини, які розкрито у працях М. Варій, Л. Виготського, О. Леонтєєва, М. Кагана, С. Рубінштейна й інших дослідників; специфічні особливості педагогічної діяльності, зокрема її прогностичну функцію, описано у доробках М. Амінова, Г. Мюррей, Б. Наумова, О. Сергєєнкової, Н. Тарасевича та інших вчених.

Проте привертає увагу недостатність фундаментальних досліджень прогнозування розвитку освітніх процесів, передбачення наслідків інноваційних змін, що зумовлюють розвиток освітньої системи, зокрема визначення й обґрунтування психологічної структури прогнозування розвитку ЗСО як діяльності, що здійснюється спеціально підготовленими фахівцями із застосуванням сучасних методів і технологій прогнозування.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у висвітленні результатів теоретичного дослідження ключових понять прогнозування розвитку ЗСО, де прогнозування тлумачиться як науково-організована фахова діяльність. Завданнями статті є визначення й обґрунтування компонентів психологічної структури прогнозування розвитку ЗСО та розкриття їхнього змісту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «прогнозування» у психолого-педагогічній літературі розглядається дослідниками як:

- *метод використання накопиченого досвіду для визначення майбутнього; продуктом прогнозування є прогноз (картина майбутнього), яку можна використати як основу у плануванні* [5];

- *метод наукового пізнання, що виконує іманентну функцію наукового дослідження; предметом якого є перспективи розвитку об'єкта прогнозування; особливістю – кількісна оцінка перспектив розвитку об'єкта дослідження ... у загальному розумінні наукове прогнозування – це формулювання обґрунтованого судження про можливий стан об'єкта та умови, альтернативні шляхи чи терміни його змін* [2];

- *процес обґрунтування кількісних та якісних змін у майбутньому; передбачення майбутнього стану внутрішнього і зовнішнього середовища фірми, яке базується на наукових методах та інтуїції ...* [1];

- діяльність, яка спрямована на розроблення прогнозів, ймовірних суджень про стан і функціонування об'єкта у майбутньому (найближчому і віддаленому) [6].

Прогнозування у галузі педагогічної науки вченими розглядається як діяльність для передбачення майбутніх змін у процесі управління системою освіти, яка здійснюється за допомогою відібраних методів і накопичених знань, а результатом є інформація про розвиток освіти у перспективі [9].

Педагогічне прогнозування трактується вченими як комплексне наукове дослідження, отримання об'єктивної інформації про розвиток педагогічних об'єктів, яка застосовується для вдосконалення структури, змісту, методів і форм організації навчально-виховного процесу [4].

Прогнозування розвитку загальної середньої освіти ми розглядаємо як науково-організовану діяльність спеціально підготовлених фахівців, що ґрунтується на науковому знанні про процеси еволюції (людства, світу, природи), закономірностях розвитку різноманітних систем (соціальних, економічних, політичних, педагогічних тощо) та на сучасних досягненнях науки і техніки; спрямована на створення прогнозів (достовірної інформації) про можливий стан освіти та об'єктів її розвитку у ближньому і дальньому майбутньому.

Психологічна структура прогнозування розвитку ЗСО ґрунтується на фундаментальних засадах загальної теорії про діяльність людини, компонентами якої є мотив, ціль, об'єкт, суб'єкт, зміст, засоби та результат [3]. Стандартні компоненти будь-якої діяльності людини мають специфічний зміст. Нами визначено й охарактеризовано компоненти прогнозування розвитку ЗСО, специфіку та змістовне наповнення яких пропонуємо розглянути.

Мотивація у структурі прогнозування розвитку ЗСО є компонентом, який утворює основу прогностичної діяльності як системи та визначає характер її спрямованості, цілей, методів і засобів для досягнення очікуваних результатів. Мотивація може бути як позитивна – пошук зовнішніх та внутрішніх можливостей і ресурсів для прогресивного розвитку системи, передбачення та врахування перешкод і проблем розвитку [3], так і негативна – неусвідомлене та поверхневе копіювання елементів закордонних освітніх систем, зокрема фахового прогнозування розвитку освіти, імітація прогностичної діяльності або непрофесійне розроблення прогнозів без наукового підґрунтя. Специфічною рисою прогнозування розвитку ЗСО є гуманістична концентрація мотивів [8] суб'єктів прогнозування на освітніх потребах усіх учасників педагогічного процесу та реалізації освітніх запитів держави і суспільства.

Цілі прогнозування розвитку ЗСО спрямовані на вдосконалення освітньої системи та забезпечення її прогресивного розвитку. Головною метою прогнозування є передбачення позитивних і негативних наслідків змін ЗСО, які зумовлені зовнішніми і внутрішніми чинниками, та розроблення точних прогнозів про стан освітньої системи у ближньому і дальньому майбутньому. У формулюванні стратегічних цілей прогнозування розвитку ЗСО важливим є виявлення й обґрунтування умов, які забезпечать прогрес у розвитку освітньої системи відповідно до запитів держави, суспільства, ринку праці та запитів споживачів освітніх послуг. Конструктивні цілі у прогнозуванні розвитку ЗСО формуються на основі головної та стратегічних цілей і забезпечують їх реалізацію. Порівняно зі стратегічними цілями, які задаються на весь час розроблення прогнозу, конструктивні цілі можуть уточнюватись або змінюватись у процесі прогнозування залежно від потреб суб'єктів прогнозування розвитку ЗСО або зміни умов цього процесу.

За теорією діяльності людини, важливими є положення про її предметну детермінованість; будь-яка діяльність має предмет, який в результаті діяльності змінюється згідно із заданими параметрами; у процесі діяльності предмет перетворюється на продукт діяльності, який може бути матеріальним і нематеріальним [3].

Предметом у прогнозуванні розвитку ЗСО є освітні процеси, система освіти, рівні освітньої системи, процеси змін об'єктів розвитку ЗСО (для порівняння, у педагогічному прогнозуванні – це навчально-виховний процес, зміст, методи, форми навчання і виховання).

Об'єктами прогнозування розвитку ЗСО є: система національної освіти України та її структурні складові, освітня політика, напрями і види розвитку освіти, економіка освіти, освітній менеджмент, якісні та кількісні показники професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників, зміст і структура системи освіти [9]. Це визначає зміст та об'єми прогнозування розвитку ЗСО, що

значно ширші, ніж у педагогічному прогнозуванні, об'єктами якого є складові навчально-виховного процесу, учень (студент), зміст, форми, методи і технології навчання і виховання [4].

Суб'єктами прогнозування розвитку ЗСО, на нашу думку, можуть бути науково-дослідні інститути (або спеціально створені на їх базі структурні підрозділи), науково-педагогічний кадровий склад яких має відповідну підготовку. До прогнозування розвитку ЗСО можуть залучатись окремі спеціально підготовлені фахівці, у яких сформовано систему знань про загальну теорію прогнозування, теорію розвитку систем, теорію розвитку освіти тощо; які володіють методологією прогнозування освітніх процесів, уміннями та навичками використання сучасного прогностичного інструментарію і специфічними методами, засобами й інструментами прогнозування розвитку ЗСО; усвідомлюють цілі прогнозування розвитку ЗСО та зацікавлені в об'єктивності цього процесу; мають аналітичні здібності та практичний досвід прогнозування розвитку педагогічних об'єктів, освітніх явищ і процесів; здатні сформулювати науково обгрунтовані судження (прогнози) про майбутній стан освіти та рекомендації щодо подальшого розвитку освітніх об'єктів і суб'єктів.

Зміст прогнозування розвитку ЗСО ми розглядаємо як блочну систему [1], яка регламентує і здійснює наукове, методичне, ресурсне, інформаційне забезпечення усіх дій, завдань, заходів і процесів прогнозування. Відповідно, складовими цієї системи є: науково-методичний блок (фундаментальні та прикладні розробки, які утворюють науково-методичне підґрунтя прогнозування); нормативний блок (комплекс нормативно-правових документів, що регламентують прогностичну діяльність); організаційний блок (заходи організації та процедури проведення прогнозування); процесуальний блок (методичні рекомендації та інструкції для використання методів, засобів і технологій розроблення прогнозів розвитку ЗСО).

Наступним компонентом психологічної структури є *методи і засоби прогнозування розвитку ЗСО*, застосування яких дає змогу забезпечити розроблення точних прогнозів розвитку системи ЗСО. Маємо зазначити, що розвиток ЗСО є масштабною і складною ієрархією процесів розвитку різних (за сутністю, природою і характером) освітніх об'єктів. Серед об'єктів розвитку ЗСО є й такі, розвиток яких складно передбачити або спланувати, тому у прогнозуванні розвитку ЗСО застосовується система методів і засобів, яку утворюють такі групи методів, як класичні (загальні методи прогнозування розвитку систем) і специфічні (спеціальні методи прогнозування розвитку ЗСО); кількісні (методи обробки і застосування статистичної інформації про об'єкт прогнозування) та якісні (методи експертного оцінювання); формалізовані й інтуїтивні; методи прогностичного моделювання і проектування сценаріїв; методи екстраполяції й аналогії; нормативні та схоластичні тощо.

Засоби прогнозування розвитку ЗСО поділяються на такі групи: організаційні (заходи та режимні моменти процесу прогнозування); інформаційно-комунікаційні (комп'ютерні програми, бази даних, web-інструменти); матеріально-технічні (науково-методична література, технічні прилади та обладнання); комунікативні (комунікативні прийоми і техніки спілкування та взаємодії).

Найважливішим компонентом структури будь-якої діяльності є її результат – перетворений предмет прогнозування на продукт діяльності [1], у прогнозуванні – це прогноз (комплекс обгрунтованих суджень про якісний і кількісний стан об'єкта прогнозування у майбутньому).

Результати прогнозування розвитку ЗСО можуть бути представлені у формі: експертних висновків про майбутній стан ЗСО, концепцій розвитку, наукових статей тощо); прогностичних моделей системи ЗСО, окремих освітніх процесів, змісту, структури об'єктів розвитку тощо; сценаріїв розвитку (сукупність обгрунтованих припущень про взаємодію суб'єктів розвитку ЗСО на різних етапах цього процесу; передбачення змісту, форм та якості їхніх взаємовідносин: соціальних, громадських, політичних, професійних тощо).

Особливістю прогнозування розвитку ЗСО є те, що точність і об'єктивність прогнозу може бути підтверджена через певний (інколи досить довгий – 10–20 років) період часу, тому є потреба у визначенні об'єктивних вимог до очікуваного результату прогнозування, які слугують критеріями оцінювання прогнозу та визначають основні напрями планування розвитку ЗСО. У процесі прогнозування розвитку ЗСО визначені й обгрунтовані критерії оцінювання прогнозу сприятимуть виявленню проблем прогнозування, оптимальному використанню ресурсів та дадуть змогу більш точно розрахувати відхилення у прогнозах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, аналіз наукових джерел, ключових понять і положень теорії прогнозування розвитку систем, педагогічної прогностики та загальної теорії діяльності людини дав змогу:

1) підтвердити актуальність дослідження проблеми прогнозування розвитку ЗСО в умовах економічної, політичної та суспільної кризи в Україні та потребу у фаховому розробленні сучасних теоретичних положень прогнозування освітніх процесів і прогностичного інструментарію (системи методів і засобів прогнозування), які б забезпечили планове і поетапне реформування освітньої системи, підвищення якості освітніх процесів і розроблення стратегій, пропозицій та альтернативних шляхів сталого розвитку освіти;

3) розглядати прогнозування розвитку ЗСО як науково-організовану діяльність спеціально підготовлених фахівців, яка ґрунтується на науковому знанні про процеси еволюції, закономірностях розвитку систем, сучасних досягненнях науки і техніки; спрямована на створення прогнозів про можливий стан освіти та об'єктів її розвитку у ближньому і дальньому майбутньому;

4) визначити психологічну структуру прогнозування розвитку ЗСО (мотивація, цілі, предмет, об'єкти, суб'єкти, зміст, методи, засоби та результати), розкрити й обґрунтувати зміст її компонентів;

5) зазначити, що перспективними напрямками подальшого дослідження проблеми прогнозування розвитку ЗСО є розроблення та обґрунтування спеціальних методик прогнозування наслідків інноваційних процесів у системі освіти та сучасних технологій оцінювання прогнозів.

Використані джерела

1. Бойчик І. М. Економіка підприємства [Електронний ресурс] : навч. посіб. / І. М. Бойчик. – К. : Атіка, 2002. – 480 с. – Режим доступу: <http://library.if.ua/book/20/1620.html>
2. Бутов Г. Н. Планирование на предприятии : учеб. пособ. по курсу / Г. Н. Бутов. – Казань : Издательский отдел «КФ ВГАВТ», 2010. – 89 с.
3. Варій М. Й. Загальна психологія : навчальний посібник / М. Й. Варій. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 968 с.
4. Гершунский Б. С. Образовательно-педагогическая прогностика. Теория, методология, практика : учеб. пособ. / Б. С. Гершунский. – М. : Флинта : Наука, 2003. – 768 с.
5. Дикань Н. В. Менеджмент : навч. посіб. [Електронний ресурс] / Н. В. Дикань, І. І. Борисенко. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/12920522/menedzhment/metodi_prognozuvannya
6. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. Ніколаєнко С. М. Теоретико-методологічні основи управління інноваційним розвитком системи освіти України : монографія / С. М. Ніколаєнко. – К. : Київськ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 419 с.
8. Сергєєнкова О. П. Педагогічна психологія : навч. посіб. / [О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасєка]. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 168 с.
9. Тодосійчук А. В. Прогнозирование развития системы образования [Електронний ресурс] / А. В. Тодосійчук // Образование в документах. – 2008. – № 7. – Режим доступа: http://www.bimbad.ru/biblioteka/article_full.php?aid=994

References

1. Boichyk I. M. Ekonomika pidpriemstva [Elektronnyi resurs] : navch. posib. / I. M. Boichyk. – K. : Atika, 2002. – 480 s. – Rezhym dostupu: <http://library.if.ua/book/20/1620.html>
2. Butov G. N. Planirovanie na predpriyatii : uchebnoe posobie po kursu / G. N. Butov. – Kazan' : Izdatel'skij otdel «KF VGAVT», 2010. – 89 s.
3. Varii M. Y. Zahalna psykholohiia : navchalnyi posibnyk / M. Y. Varii. – 2-he vyd., vypr. i dop. – K. : Tsentr uchbovoi literatury, 2007. – 968 s.
4. Gershunskij B. S. Obrazovatel'no-pedagogicheskaja prognostika. Teorija, metodologija, praktika : ucheb. posob. / B. S. Gershunskij. – M. : Flinta: Nauka, 2003. – 768 s.
5. Dykan N. V. Menedzhment : navch. posib. [Elektronnyi resurs] / N. V. Dykan, I. I. Borysenko. – Rezhym dostupu: http://pidruchniki.com/12920522/menedzhment/metodi_prognozuvannya

6. Entsyklopediia osvity / Akad. ped. nauk Ukrainy ; hol. red. V. H. Kremen. – K. : Yurinkom Inter, 2008. – 1040 s.
7. Nikolaienko S. M. Teoretyko-metodolohichni osnovy upravlinnia innovatsiinym rozvytkom systemy osvity Ukrainy : monohrafiia / S. M. Nikolaienko. – K. : Kyivsk. nats. torh.-ekon. un-t, 2008. – 419 s.
8. Serhieienkova O. P. Pedahohichna psykhologhiia : navch. posib. / [O. P. Serhieienkova, O. A. Stoliarchuk, O. P. Kokhanova, O. V. Pasiaka]. – K. : Tsentr uchbovoi literatury, 2012. – 168 s.
9. Todosijchuk A. V. Prognozirovanie razvitija sistemy obrazovaniia [Elektronnyj resurs] / A. V. Todosijchuk // Obrazovanie v dokumentah. – 2008. – № 7. – Rezhim dostupa: http://www.bim-bad.ru/biblioteka/article_full.php?aid=994

Гораш Е. В.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА ПРОГНОЗИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье речь идет о прогнозировании развития общего среднего образования, которое автором рассматривается как научная специально-организованная профессиональная деятельность. Прогнозирование развития общего среднего образования основывается на современных достижениях науки и техники, направлено на разработку прогнозов о перспективах и проблемах развития общего среднего образования в ближнем и дальнем будущем.

На основе теоретического анализа положений и ключевых понятий по проблеме исследования автором обоснована психологическая структура прогнозирования развития общего среднего образования; раскрыто специфическое содержание ее компонентов (мотивации, целей, предмета, объектов, субъектов, содержания, методов, средств и результатов).

Ключевые слова: развитие общего среднего образования; прогнозирование как метод, процесс, деятельность; психологическая структура прогнозирования развития образования.

Gorash K.

PSYCHOLOGICAL STRUCTURE OF FORECASTING THE DEVELOPMENT OF THE COMPREHENSIVE SECONDARY EDUCATION

The article presents some results of a theoretical study on the challenge of predicting the development of the comprehensive secondary education. On the basis of the analysis conducted on the scientific sources, the key concepts and the theory of forecasting the systems development, pedagogical prognostic sand the general theory of a human activity, the author: 1) confirmed the urgency of the need for professional forecasting in the development of school education in the economic, political and social crisis in Ukraine; 2) defined the need to update the methodology of forecasting the education al processes and the development of modern prognostic tools (a system of forecasting methods and tools) that would ensure the planned reform the education system, improving the quality of education al processes and formulating the new strategies and the alternative ways for the sustainable development education; 3) defined and justified the psychological structure of fore casting the development of school education and revealed the specific content components (motivation, purpose, object, subject, content, methods, means and outcomes).

In the article, forecasting the development of secondary education is considered by the author as the scientifically organized activities of the specially trained professionals, based on the modern achievements of science and technology and aims to develop predictions about the state, prospect sand problems of school education in the near and far future.

The promising areas for the further study on forecasting the development of education is the development and study of the special techniques to predict the consequences of innovation processes in the education system.

Keywords: education al development; prediction as a method, process, activity; psychological structure of predicting the secondary education development.